УДК 657

Грицак О.С., здобувач
Житомирський державний технологічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ ЗАСТАВИ

Розглянуто особливості організації бухгалтерського обліку операцій застави залежно від суб'єктів їх здійснення та специфіки оподаткування таких операцій

***Ключові слова**: застава, операції застави, організація бухгалтерського обліку, заставодавець, зставодержатель, оподаткування операцій застави*

Постановка проблеми. Суб'єктами здійснення операцій застави виступають заставодавець та заставодержатель. Заставодавець передаючи певне майно чи майнові права в заставу, таким чином, гарантує виконання своїх зобов'язань перед заставодержателем. Заставодержатель відповідно до укладеного договору застави у разі невиконання заставодавцем своїх обов'язків має право задовольнити свої вимоги за рахунок предмета застави. Відповідно до цього механізм застави вимагає чіткого налагодження його облікового забезпечння, тому наразі актуальним залишається питання організації бухгалтерського обліку операцій застави.

Аналіз результатів останніх досліджень і публікацій. Вивченням питань забезпечення виконання договірних зобов'язань, зокрема дослідженнями операцій застави, займались такі автори як: Донська Д.Б., Журба І.С., Затока Т.В., Клейменова С.М. Круковес Н.В., Малий В.Ю., Мушинський В.В, Панна І.О., Пескина Н.А., Романчук К.В.

Мета дослідження полягає у визначенні організаційно-правової форми суб'єктів операційз застави для можливості окреслення особливостей організації бухгалтерського обліку операцій затсави на них; встановленні податкових наслідків відповідних операцій.

Викладення основного матеріалу. Сторонами договору застави залежно від її виду можуть виступати ті чи інші особи. Взагалі, Законом України "Про заставу" [1] визначено, що сторонами договору застави можуть виступати фізичні особи, юридичні особи та держава. Більш детальна характеристика суб'єктів за кожним окремим видом застави наведена у табл. 1.

Таблиця 1. Суб'єкти операцій застави залежно від видів застави

№ з/п	Вид застави	Заставодавець	Заставодержатель
1.	Іпотека	Підприємства, установи. організації, фізичні особи, приватні підприємці	Підприємства, установи, організації, ломбард, банківські установи
2.	Заклад	Фізичні особи, юридичні особи	Ломбард, комерційні банки
3.	Застава товарів в обороті або у переробці	Підприємства, установи. організації (юридичні особи)	Підприємства, установи, організації, банківські установи
4.	Застава майнових прав	Підприємства, установи. організації (юридичні особи), фізичні особи, банківські установи	Підприємства, установи, організації, комерційні банки, Національний банк Уряїни
5.	Застава цінних паперів	Підприємства, установи, організації, банківські установи	Підприємства, установи, організації, Національний банк України, комерційні банки

З даної таблиці видно, що в більшості випадків суб'єктами застави виступають підприємства, установи та організації. Тобто суб'єкти господарювання (юридичні особи) між собою укладають договори застави, за допомогою яких гарантують виконання зобов'язань один перед одним. Це є досить ефективним способом забезпечення більшої впевненості кредитора у виконання боржником своїх зобов'язань, оскільки у разі порушення цієї умови він може втратити заставлене майно. При цьому ризик несе тільки заставодавець, тому що заставодержатель в будь-якому разі отримає належні йому кошти, або безпосередньо від боржника, або у вигляді виручки від реалізації заставленого майна.

Крім юридичних осіб сторонами договору застави можуть виступати фізичні особи. Особливо це актуально, коли мова йде про заклад, тобто заставу рухомого майна. Одним із прикладів може слугувати заклад фізичними особами ювелірних виробів у ломбарді під заставу отриманого фінансового кредиту. Відповідно, у разі, якщо по закінченні строку на який було видано такий кредит фізична особа його не повертає, то ломбард має повне право реалізувати заставлене рухоме майно і за рахунок виручки задовольнити свої вимоги. Крім того, заклад може використовуватись і юридичними особами при заставі ними рухомого майна банківській установі як гарантія виконання зобов'язань за одержаним кредитом.

Під заставу кредиту банківські установи також приймають нерухомість (будинки, земельні ділянки тощо) та цінні папери. Ці об'єкти є найбільш поширеними видами застави. Нерухомість може прийматися під заставу від юридичних та фізичних осіб.

Стосовно цінних паперів, то їх найчастіше дають під заставу юридичні особи, які мають достатній ступінь довіри зі сторони банку.

Крім того, під заставу банківські установи приймають також майнові права, а також товари в обороті або у переробці. Останній вид застави є досить мало поширеним у зв'язку з великими витратами на зберігання зазначених товарно-матеріальних цінностей та деякими труднощами, пов'язаними з їх реалізацією у випадку невиконання заставодавцем своїх зобов'язань. Щодо майнових прав, то як заставу їх можуть використовувати як фізичні, так і юридичні особи.

Проте, варто відмітити, що у ряді випадків у ролі заставодавця може виступати певний комерційний банк, а в ролі заставодержателя Національний банк України. Це безпосередньо стосується застави майнових прав та застави цінних паперів.

Тому, як бачимо, заставодавці та заставодержателі є як юридичними, так і фізичними особами, а також комерційними банками та навіть НБУ. Таким чином, залежно від організаційно-правової форми буде і залежати специфіка організації бухгалтерського обліку операцій застави у суб'єкта господарювання. Тут мова не йде про фізичних осіб, а лише про юридичні особи та банківські установи.

Щодо організації бухгалтерського обліку операцій застави в комерційних банках та НБУ, то всі облікові процедури в системі обліку банківських установ є уніфікованими, зокрема використовується відмінний від суб'єктів підприємницької діяльності План рахунків бухгалтерського обліку банків України та відповідно Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України (Постанова НБУ № 280 від 17.06.2004 р.). Виходячи з того, що банківська діяльність не є предметом нашого дослідження, детально зупинимось на організації бухгалтерського обліку операцій застави в юридичних особах, які не є банківськими установами.

В бухгалтерському обліку заставлене майно відображається на позабалансових рахунках 05 "Гарантії та забезпечення надані" та 06 "Гарантії та забезпечення отримані". На цих рахунках відображаються суми, передбачені договором застави. Згідно Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, а також Інструкції про застосування даного Плану рахунків

© Грицак О.С., 2013

аналітичний облік гарантій та забезпечень ведеться за кожною гарантією та забезпеченням. Однак доречною є організація позабалансового обліку, впершу чергу, за видами застави (іпотека, заклад, застава товарів в обороті або у переробці, застава майнових прав, застава цінних паперів), а наступні рівні аналітики – за видами гарантій та забезпечень.

Вартість заставленого майна відображається заставодавцем на рахунку 05 "Гарантії та забезпечення надані". При цьому вартість активу з балансу не списується, тому що є власністю заставодавця.

Списання заставленого майна з балансу заставодавця здійснюється лише у випадку невиконання ним свого зобов'язання перед заставодержателем. За рахунок вартості даного майна заставодержатель задовольняє свої вимоги. Як правило, у разі невиконання заставодавцем своїх зобов'язань заставодержатель реалізує заставлене майно і за отримані кошти повністю погашає зобов'язання заставодавця. При цьому, якщо вартість реалізації заставленого майна перевищує суму зобов'язань заставодавця, тоді заставодержатель повертає останньому надлишкову суму коштів. Також, необхідно додати, що із суми реалізації заставленого майна заставодержатель утримує також суму штрафів, пені, неустойок за порушення строків виконання зобов'язань заставодавцем.

Для обліку гарантій та забезпечень договірних зобов'язань отриманих використовується однойменний рахунок 06 "Гарантії та забезпечення отримані". На даному рахунку узагальнюється інформація про наявність та рух отриманих гарантій та забезпечень. Тобто, якщо підприємство виступає заставодержателем, воно відображає отримані в заставу товарно-матеріальні цінності, основні засоби, цінні папери тощо на рахунку 06 "Гарантії та забезпечення отримані". В протилежному випадку, тобто коли підприємство є заставодавцем застосовується рахунок 05 "Гарантії та забезпечення надані".

Щодо оподаткування операцій застави, слід ще раз зауважити, що при передачі майна в заставу немає переходу права власності. Тому, відповідні операції та операції з повернення майна із застави не підлягають оподаткуванню податком на прибуток [2, пп. 153.4.1, 153.4.2]. Це стосується як заставодавця, так і заставодержателя.

Згідно пп. 196.1.2 ПКУ [2] передача майна в заставу (іпотеку) позикодавцю (кредитору), повернення цього майна із застави (іпотеки) після закінчення дії відповідного договору не є об'єктом оподаткування ПДВ. Тобто, у сторін, заставодавця та заставодержателя, не буде податкових наслідків при здійсненні операцій застави.

У разі невиконання заставодавцем своїх зобов'язань, як було вищезазначено, заставодержатель здійснює стягнення на заставлене майно. Проте, в такій ситуації можливі два випадки: 1) право власності на заставлене майно не переходить від заставодавця до заставодержателя, тобто заставлене майно продається, а заставодержатель отримує грошову винагороду; 2) право власності на заставлене майно переходить від заставодавця до заставодержателя.

Доходи та витрати сторін договору застави, що пов'язані із зверненням стягнення на предмет застави визначаються відповідно до п. 153.6 ПКУ [2].

Відчуження об'єкта застави для заставодавця прирівнюється до продажу такого об'єкта у податковий період такого відчуження. Ціна продажу при цьому визначається за правилами, встановленими відповідними законами, що регулюють відносини застави (іпотеки). При цьому реалізація заставного майна належить до операційної діяльності заставодавця. При реалізації предмета іпотеки (нерухомого майна), інших основних засобів і нематеріальних активів сума перевищення доходів від продажу (іншого відчуження) певного об'єкта над його балансовою вартістю включається до доходів. А у разі перевищення балансової вартості даного об'єкта над доходами від його продажу включається до витрат відповідно до п. 146.13 ПКУ [2]. У свою чергу, сума перевищення доходів від продажу над первісною вартістю придбання невиробничих основних засобів, а також витрат на ремонт, які здійснюються з метою підтримання об'єкта в робочому стані включається до доходів, а сума перевищення первісної вартості над доходами від такого продажу включається до витрат. Доходи і витрати від реалізації оборотних і необоротних активів визнаються в періоді переходу права власності на такі активи.

Щодо заставодержателя, то для цілей оподаткування він не відображає погашення дебіторської заборгованості заставодавцем шляхом сплати останнім грошових коштів. Однак, якщо заставодержатель раніше зменшував суму доходу у відповідності з пп. 159.1.1. ПКУ [2], то за умови погашення заставодавцем своєї заборгованості або хоча б її частини, заставодержатель зобов'язаний збільшити дохід відповідного податкового періоду – на суму заборгованості (або її частини), яка спершу була віднесена на зменшення доходу. Поряд з цим заставодержатель зобов'язаний також збільшити витрати відповідного податкового періоду на собівартість (або її частину, визначену пропорційно до суми заборгованості, що була включена до доходів) товарів, робіт, послуг , за якими виникла така заборгованість і спершу була віднесена на зменшення витрат.

Якщо ж за умовами договору застави або відповідно до закону об'єкт застави для погашення боргових зобов'язань підлягає продажу на аукціоні, тоді доходи та витрати заставодержателя визнаються в порядку, встановленому пп. 159.4 ПКУ [2] та законами, що регулюють відносини застави (іпотеки). Зокрема, згідно даного підпункту заборгованість, забезпечена заставою, погашається в порядку, передбаченому нормами відповідних законів. Заставодержатель має право відшкодувати за рахунок страхового резерву частину заборгованості, що залишилася непогашеною після звернення кредитором стягнення на заставлене майно відповідно до умов закону та договору (у судовому або позасудовому порядку). Як приклад, зниження ціни на предмет застави при проведенні аукціонів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В результаті дослідження виявлено особливості організації бухгалтерського обліку операцій застави залежно від суб'єкта застави (виду його діяльності, організаційно-провової форми тощо), а також визначено рівні аналітичного обліку відповідних операцій на позабалансових рахунках бухгалтерського обліку. Окрім цього, проаналізовано податковий аспект операцій застави (за винятком податку на додану вартість).

Перспективою подальших досілджень є здійснення аналізу сучасного стану бухгалтерського обліку операцій застави за її видами для можливості виявлення проблемних питань та їх вирішення через створення комплексного облікового забезпечення виконання договірних зобов'язань суб'єкта господарювання.

Список використаної літератури:

1. Закон України "Про заставу" від 02.10.1992 р. № 2654-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2654-12. 2. Податковий кодекс України від 07.06.2012р. № 4915-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17.

ГРИЦАК Оксана Степанівна – здобувач кафедри бухгалтерського обліку Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

– проблеми бухгалтерського обліку забезпечення виконання договірних зобов'язань;

– проблеми організації та методики бухгалтерського обліку операцій застави.

Стаття надійшла до редакції: 23.01.2013 р.